

דברי החכם וחולקין עליו, אבל ודאי צריך להזכיר בדרך ארץ, ורבי יהושע שהושרו שינוי מפני תעניותיו לא היה משום שהקשה על דברי בית שמאי אלא מפני שאמר בבטול בושני מדבריהם בית שמאי, אבל בלשון דרך ארץ ודאי שליכא שום קפידא לא על מה שמקשין על דברי החכם ואף לא על מי שחולקין עליו, ואדרבה מפורש בב"ב סוף דף ק"ל שאמר רבא לתלמידיו רב פפא ורב הונא בריה דר"י דאם יהיו להם קושיות על פסקא שלו אסור להו לזון כדבריו דאין לדיין אלא מה שענינו רואות, והוא הדין באיסורים, ורק אמר שלא יקרעו פסקא שלו לבטל דבריו דאי הואי בחיים דלמא אמינא לכו טעמא, ופי' רשב"ם ושמא גם אתם תמצאו תירוץ לקושיתכם, אבל כל זמן שלא מוצאין תירוץ אסור להם להורות כרבא אף שהיה רבם, וא"כ כל שכן וכל שאין לחוש מלהקשות ומלחלוק על גדולי דורותינו אף הגדולים ביותר אבל באופן דרך ארץ, שלכן ליכא שום חשש ושום קפידא להשאר בבני ברק ולומר שיעורים, ואדרבה יהיה מליץ יושר בעדך על שאתה מעיין בספריו (שו"ת אגרות משה יו"ד ח"ג פח)

ובספר רוח חיים להגר"ח מוולאזין כתב (אבות א, ד): '... ואסור לו לתלמיד לקבל דברי רבו כשיש לו קושיות עליהם, ולפעמים יהיה האמת עם התלמיד, וכמו שעץ קטן מדליק את הגדול. וזה שאמרו 'הי ביתך בית ועד לחכמים והוי מתאבק... – מלשון ויאבק איש עמו, שהוא ענין התאבקות מלחמה כי מלחמת מצוה היא, וכן אנו נגד רבותינו הקדושים אשר בארץ ונשמתם בשמי מרום המחברים המפורסמים וספריהם אתנו, הנה ע"י הספרים אשר בבתינו, בתינו הוא בית ועד לחכמים אלה, הוורנו גם כן וניתן לנו רשות להתאבק וללחום בדבריהם ולתרוץ קושייתם, ולא לישא פני איש רק לאהוב האמת, אבל עם כל זאת יזהר בנפשו מלדבר בגאווה וגודל לבב באשר מצא מקום לחלוק וידמה כי גדול הוא כרבו או כמחבר הספר אשר הוא משיג עליו, וידע בלבבו כי כמה פעמים לא יבין דבריו וכוונתו, ולכן יהיה אך בענוה יתירה באמרו אם איני כדאי אך תורה היא וכו' וזה שאמר 'הוי מתאבק' כנ"ל אך בתנאי 'בעפר רגליהם' – רצונו לומר בענוה והכנעה ולזון לפנייהם בקרקע'.

דף כג

'הא מני רבי חנניה בן עקיבא היא דאמר לא אסרו אלא בירדן ובספינה וכמעשה שהיה...' יש מפרשים: לא שמעמידי משנתנו כרבי חנניה ודלא כחכמים אלא כוונת הגמרא כס ברת רבי חנניה, אבל באמת גם חכמים מודים בעניננו שלא גזרו אלא לקודש. וכשם שמודים חכמים שם שלא גזרו אלא לחטאת ולא לקודש כמו שכתבו התוס' (עפ"י חזון איש או"ח קכט; פרה ה, כו. ודלא כפי שפירש הכסף-משנה, וע' גם בטורי אבן).

'משום מעשה שהיה' (מתוך 'יוסף דעת' מהדו"ק, תשנ"ב)

בכמה מקומות מצינו שחכמינו ז"ל תקנו תקנות וגזרו גזירות משום מאורע של כשלון או של נזק חמור, כמעשה בסנדל שטימא קודש; גזירת 'סנדל המסומר' (שבת ס); מעשה שהיו רצין ועולין בכבש ודחף אחת את חבירו' וכו' (יומא פ"ב מ"ב) ועוד.

ויש להבין מדוע הוצרכו שיבוא הדבר לידי מעשה כדי לתקן ולגזור, והלא החכם רואה את הנולד? ואם החליטו בדעתם שאין צורך באותה תקנה, וכי מעשה חד פעמי ישנה את טעמם? וכן יש להבין דעת רבי חנניה בן עקיבא המובאת בסוגייתנו שלא גזרו אלא בדומה למעשה ממש, בספינה ובירדן וכו' – מה טעם יש בזה?

אמנם מבואר בספרים שכל תקנה וגזרה, כל דין וכל מאמר של חכמינו ז"ל, לא נקבעו עד שראו חכמים

ברוח קדשם ונקבע הדבר בלבבם שכך רצון ה' יתברך וכך ראוי שיהיה מעתה ולדורות, שכל דבריהם כמסמרות נטועים לעד. ובמקומות שהיה להם ספק ופקפוק בדבר, לא רצו לתקן עד שבא מעשה לפנייהם, ואז ראו בכך אות מן השמים שהגיעה השעה לתקן ולגזור. [וכעין מה שאמר הבעש"ט על מאמר חז"ל 'כל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין' שמבין מזה שהראו לו מן השמים את הקלקול שיש לו צורך לזיור]. (ע' אוהב ישראל לקוטים ד"ה אעשה לו. ובספרי ר' צדוק הכהן זצ"ל בכ"מ, ועוד. וע"ע בשו"ת מהרי"ק (עב) בבאור הגמרא ביבמות קטז).

[וזה לשון ה'חזון איש' (קכט) על דברי רבי זירא עבר ונשא – טהור 'נראה טעמא (מאין הוציא ר"ז שכך היתה הגזרה), כיון דלא אמרו רק משום 'מעשה שהיה', ומשמע שאין ראוי לגזור מסברא לולא המאורע, לכן סגי לאסור לכתחילה' – הרי שאף בהדגשה זו של מתקני התקנה 'משום מעשה שהיה' יש בה נפקותא מעשית בתוקף התקנה ובמהותה].

ולזה"ל יש קצת מקום להבנת שיטת רבי חנניה בן עקיבא, שלא היה הסימן אלא על מאורע מסוים ואין לנו להוכיח על מקום אחר.

גם יתכן לפרש טעמו שתקנו בדיוק כפי המעשה כדי שדוקא מתוך כך ייזכר אותו מאורע רע, ובכך ישימו הדבר על לבם ביותר שלא יישנה.

ובכך גם מובן ספק הגמרא 'סנדל טהור מהו?' שנראה תמוה לכאורה הרי לא הוזכר אלא 'הנושא את המדרס' ומהיכא תיתי לחדש נשיאת סנדל סתם שאינו טמא מדרס [והרש"ש שפירש שהספק היה על סנדל השמור לתרומה ולא לקודש, אך כבר העיר שמפירוש רש"י אין משמע כן]? ויש לפרש על פי הנ"ל שיש מקום לגזור על נשיאת כל סנדל, אפילו טהור, לזכר אותו מעשה שהיה ולהשאיר רושמו לדורות, כדי להרבות בשמירת טהרת הקודש.

'ונמצא כזית מת תחוב בקרקעיתה של ספינה'. על סיבת פסול האפר, אם פסול מיוחד הוא בפרה או משום טומאת אהל – ע' בהרחבה בספר דבר אברהם ח"ב ז.

(ע"ב) '... ואלא עשאוה כטמא מת. אי הכי תיבעי הזאת שלישי ושביעי אלמה תניא חותכה ומטבילה טעון טבילה, טבילה אין הזאת שלישי ושביעי לא...' לכאורה קשה, אם השפופרת כטמא מת הרי האדם החותכה ראשון לטומאה ואינו טעון הזאה. ואמנם לשיטת הרמב"ם שבכל כלי שטף אומרים 'חרב הרי הוא כחלל' הרי האדם הוא אב הטומאה, אבל לשיטת רש"י ותוס' שדוקא חרב וכלי מתכות כחלל, קשה.

וצריך לפרש שהקושיא מוסבת על השפופרת שתצטרך הזאה, ומדוע אמרו בברייתא 'החותכה והמטבילה' ולא אמרו 'המזה עליה' – משמע שאינה צריכה הזאה (עפ"י ראשון לציון; מרומי שדה). וכן נראה מתוך דברי החזו"א (טהרות י,ח) שהגיה בגמרא 'אלמה תניא חותכה ומטבילה, טבילה אין...'. ובמנחת חינוך (רסג,כ) הביא מכאן ראיה לדעת הרמב"ם, ותמה שהראשונים והאחרונים לא העירו מכאן, אך כנראה הם פירשו פשטא דגמרא כנ"ל.

'אלא עשאוה כטמא מת בשביעי שלו' ולכך יש היכר לצדוקים, שאף על פי שהאדם הנוגע בה נטמא כנוגע בטמא-מת ומצד הסברא היה טעון הערב שמש, יש היכר כנגד הצדוקים בכך שאין מצריכים הערב שמש. [ועוד יש היכר ממשי, שלענין קודש צריך האדם הערב שמש שהרי הוא כנוגע בטמא מת. עפ"י חזון איש קכט].

ורבי יהושע אינו חולק על עצם דין זה שעשאוה כטמא מת, אלא סובר שאין בדבר היכר כנגד הצדוקים שהרי גם בקודש אין צריך הערב שמש לנוגע בכלים הנגמרים בטהרה – לכך מצריך רבי יהושע לטמא ולהטבילו (כן הוכיח החזון-איש (טהרות י, ח) מדברי הרמב"ם, וכן כתב במרומי שדה ודחה דברי הטורי-אבן שתלה עיקר דין זה במחלוקת רבי אליעזר ורבי יהושע. וע"ע חזו"א פרה ה, א).

'הכלי מצרף מה שבתוכו לקדש... דאמר קרא כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת – הכתוב עשאו לכל מה שבכף אחת'. פירוש, כי הכלים הם שקדשו קדושת הגוף את מה שבתוכם (ע' מנחות יט וזבחים פח), וכיצד נתקדשו הסממנים המונחים באמצע הכלי מלמעלה והרי אינם נוגעים בו [ומה שאמרו (בזבחים כה) אויר כלי ככלי הוא באופן אחר, ובסופו לנוח דוקא] – אלא שכל מה שבכף החשיבתו תורה כיחידה אחת. וזהו דיוק הכתוב מכף אחת – כל המונח בתוכה מתיחס אל הכף ודבר אחד הוא. [ושינה הכתוב כף אחת עשרה זהב ולא 'כף זהב אחת עשרה (= משקל עשרה של כסף. ע' ספרי ורש"י) כמו שכתוב קערת כסף אחת אלא הקדים 'אחת' לחומר הכף, לרמז שבא לדרשה ולא למנין] (עפ"י משך חכמה נשא ז, ד). וכן הרחיב בזה בספר קדשי שעה לגרמ"י יעקובוביץ שליט"א יז, והביא כמה ראיות לכך שעיקר דין 'צירוף כלי' נאמר לגבי קידוש כלי, ויישב בזה כמה קושיות. וע"ע מרומי שדה.

דף בד

ז'מה מחוסר כפורים שמותר בתרומה פסול בקדש, שלישי שפסול בתרומה אינו דין שיעשה רביעי לקדש'. ואם תאמר הלא מחוסר כפורים שמותר בתרומה היינו שהוא אוכלה ואינו פוסלה, ואם כן הרי אינו קל יותר משלישי שגם הוא אינו פוסל את התרומה, ומה היא חומרתו של שלישי על פני מחוסר כפורים?

יש לפרש משום ששלישי, אף על פי שאינו עושה רביעי, מכל מקום הדבוק בו נפסל (ערש"י לעיל כ. ד"ה הפוסלה), ואם כן היה למחוסר כפורים להאסר לאכול בתרומה שהרי אין לך דבר דבוק מזה שהיהוה כדבר אחד עם המאכל, וא"כ ממה שמחוסר כפורים מותר באכילתו מוכח שהוא קל יותר משלישי (עפ"י מרומי שדה כאן ובחולין לד: וע"ע במובא ביוסף דעת סוטה כט.).

(ע"ב) 'מדקתני סיפא שהיד מטמאה חבירתה לקדש אבל לא לתרומה, הא תו למה לי הא תנא ליה רישא'. לפירוש התוס' (בע"א ד"ה בחיבורין, עפ"י התוספתא) שהיד מטמאה את חברתה אפילו לא נגעה בה, מובנת קושית הגמרא בפשיטות, מדוע כפל התנא דבריו. אבל יש סוברים שאין היד מטמאה את חברתה אם לא נגעה בה [ואם לא נגעה הראשונה בשניה, ונגעה השניה בקודש – לא פסלתו], אלא שלכתחילה הצריכו חכמים טבילה לשתי הידים שמא תגע יד אחת בחברתה, לפי זה אין כאן הכפלת דברים, כי הרישא מחייבת טבילה ליד האחרת לכתחילה והסיפא מוסיפה שאם נגעה יד בחברתה – טימאתה, ומה מקשה הגמרא.

ופירש הר"ד כוונת הקושיא כך; הלא גם ללא הסיפא היינו יודעים ממילא שכן הדין, שהיד מטמאה את חברתה אם תגע בה, שאילו לא כן מדוע הצרכנו להטביל את שתי הידים לקודש, אם לא משום גזרה שמא תגע בה ותטמאה – אלא תוספת הדברים בסיפא באה לומר שגם אם נגעה ביד חברו – טימאתו. א. גם לפירוש התוס' יש תוספת חידוש בסיפא, לומר שלא רק לכתחילה צריכה השניה טבילה אלא שכל עוד לא טבל טמאה